

Ermelo

22 februari 2018

Geschiedenis van de orgels van de Oude Kerk te Ermelo: een gemiste kans

"Had niemand de scribent voor deze uitgijders kunnen behoeden?"

Op 21 februari 2018 is dan zover: Rond Ermel's Kerk komt uit! Drommen Ermeloërs staan opgepakt voor de balie om hun exemplaar af te halen. Zo'n allesomvattende publicatie over de Oude Kerk van Ermelo verschijnt tenslotte maar hooguit één keer in een mensenleven. We treffen het dat we dit mee mogen maken!

Een publicatie die een mensenleven mee moet gaan moet wel van hoge kwaliteit zijn. Tekortkomingen en fouten blijven zichtbaar. En, mochten ze niet herkend worden dan ligt geschiedvervalsing op de loer.

Als liefhebber en bespeler van toetsinstrumenten zal het u niet verbazen dat ik begonnen ben te lezen bij hoofdstuk 5 *Geschiedenis van de orgels*.

Al snel wordt duidelijk dat hier iemand aan het woord is die zich op glad ijs begeeft. Meteen in de eerste alinea zakt hij al door het ijs als hij vaststelt dat vóór de reformatie de orgels niet gebruikt werden voor ondersteuning van de liturgie. De volgende misser dient zich al snel aan met de bewering dat het zingen in de kerk van de psalmen in de oorspronkelijke ritmiek in het begin van de 20ste eeuw algemeen werd.

Vervolgens gaat het over de orgels. Het tweede orgel in de Oude Kerk, gebouwd door Proper, heeft dienst gedaan van 1906 tot 1970. Het is in 1972 aan een particulier verkocht, lezen we. Punt. Veel Ermeloërs zullen zich dit orgel nog herinneren en hebben er nog jarenlang bij gezongen. Jammer is daarom dat niet vermeld wordt dat dit orgel tot medio 2017 nog dienst gedaan heeft in de Rehobothkerk in Nieuwleusen. Net als in Ermelo het geval was vormde het orgel daar een visuele eenheid met kansel en klankbord.

Terecht wordt meer dan een pagina ingeruimd voor de ontstaansgeschiedenis van het tegenwoordige orgel in de Oude Kerk, het Bätzorgel. Maar vanaf de ingebruikname in 1816 in Brielle - het orgel heeft tot 1970 in de kapel van het St. Jacobsgasthuis in Brielle gestaan - gaat het verhaal heel snel: de verdere lotgevallen van het orgel beginnen met de restauratie van 1957-1958. Over wat er in de tussenliggende 141 jaren met het orgel gebeurde wordt de lezers in het ongewisse gelaten. Belangrijk is echter dat orgelmaker W.H. Kam het orgel in het midden van de 19e eeuw met ingrijpende werkzaamheden aan de toen heersende smaak aanpaste. Hij verving de spaanbalgen door een magazijnbalg, veranderde de dispositie, wijzigde de toonhoogte, en, last but not least, plaatste drie fraai vormgegeven palmetten - die we vandaag nog kunnen bewonderen - op de orgelkas(t).

In het boek wordt vermeld dat de kapel in Brielle waar het Bätzorgel gestaan heeft thans N.H. Kerk is. Dit is onjuist, de kapel is in 1970 voor de eredienst gesloten en er is thans een huisartsenpraktijk in gevestigd.

Er zijn van het orgel enkele fraaie afbeeldingen in het boek opgenomen. Maar met de onderschriften wil het soms niet erg lukken. Wat te denken van een plaatje waarbij aangegeven staat dat we hier de toetsen van onderen bekijken! Maar dat in werkelijkheid een geopende windlade voorstelt waarin we de speelventielen kunnen zien!

Daarna krijgen we wat over de werking van het orgel uitgelegd in begrijpelijke termen. Je zou het *Orgelkunde voor dummies* kunnen noemen. Een windlade wordt luchtkast genoemd, en een registersleep wordt registertong genoemd. Erg verwarrend, want het orgel beschikt al over tongen. Maar dat zijn onderdelen die te vinden zijn in de pijpen van het register Trompet! Heel iets anders dus. Een zin als "De zettingen van de balkjes zijn in lamsleer uitgevoerd" zal de argeloze lezer ook niet veel verder brengen, mocht hij zijn pogingen nog niet opgegeven hebben de werking van een orgel te begrijpen. Vreemd dat de auteur op deze plaats moeite probeert te doen orgelonderdelen van een begrijpelijke naam te voorzien, terwijl hij eerder in het artikel het gebruik van orgelbouwkundige termen niet schuwde.

De conclusie kan dan ook niet anders luiden dan dat deze uitleg voor leken niet erg verhelderend werkt, en voor hen die op de hoogte zijn met de werking van een orgel alleen maar tot schouderophalen leidt.

Over het secretaireorgel (J.C. Indermaur, 1855, opgesteld in het koor van de Oude Kerk) kan ik korter zijn. Toch heeft de auteur daar ook wel wat laten liggen.

Wie het instrument geschonken heeft, wordt uitgebreid vermeld, compleet met de inhoud van de schenkingsvoorwaarden. Interessant is het waarom achter deze schenking. Maar daar lezen we niets over. Dat moet toch bekend zijn bij de Hervormde Gemeente?

De vraag is of - zoals gesteld wordt - het orgel (nogal) zeldzaam is. Er zijn meer dan tien soortgelijke instrumenten van Indermaur bewaard. Waarvan twee - dat in de Oude Kerk inbegrepen - in Ermelo! Concurrenten van Indermaur (o.a. Ter Hart, Knipscheer, Van Gruisen, Van der Weele) maakten ook secretaireorgels. Ook van die bouwers zijn er nog flink wat instrumenten over.

In tegenstelling tot wat de auteur vermeldt is de dispositie van het secretaireorgel in het artikel niet volgens de ladeordering weergegeven.

Als ik *Rond Ermel's Kerk* doorkijk maakt het boek op mij een gedegen indruk. Er zijn schrijvers aan het woord die hun vak kennen en weten waar ze het over hebben.

Helaas kan ik dat niet zeggen over de geschiedenis van de orgels. Zaken die daar uit andere bronnen overgenomen zijn, zijn soms gehavend of met weglating van essentiële inhoud in het artikel terecht gekomen. Wat zo te zien van de auteur's eigen hand is, is vaak gebrekkig, onbegrijpelijk en soms ronduit fout.

De auteur heeft ongetwijfeld het beste gegeven wat hij over dit onderwerp in huis heeft. Maar het resultaat is helaas ver onder de maat. Onbegrijpelijk dat men dit in een uitgave met deze pretenties niet heeft ingezien en heeft laten gebeuren!

Het is nu verleidelijk om de conclusie te trekken dat orgels en het gebruik van het orgel in Ermelo niet zo interessant worden gevonden. Wellicht kan de *Oudheidkundige Vereniging "Ermeloo"* in het kwartaalblad dat ze uitgeeft ook eens aan deze onderwerpen aandacht schenken.